

АНОТАЦІЯ

Квіцинська В. В. Інтермедіальні модифікації у творчості Михайла Жука. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2021.

Дисертацію присвячено розкриттю жанрово-стильової різноманітності поезії та прози Михайла Івановича Жука (1883–1964), зумовленої інтермедіальною взаємодією постатей письменника й маляра в цілісній творчій особистості автора.

Унаслідок застосування інтермедіального підходу та спостережень за жанрово-стильовими особливостями літературної творчої спадщини письменника (поезії, зокрема збірок віршів і вінка сонетів, малої прози, зокрема оповідань «Мені казали: “Ще молодий!”», «Дора», «Вона», сатири «З наказу губернатора», «Пісменник», казок) уперше її розглянуто комплексно в контексті біографії та сучасних йому культурно-мистецьких парадигм; співвіднесено її з ранньомодерністськими тенденціями української літератури.

У першому розділі «Письменницька (не)реалізованість М. Жука – митця у світлі інтермедіальності» визначено провідні чинники трансформації жанрових і стилістичних ознак літературного твору, зумовлені взаємодією різних видів мистецтва, з теоретичного погляду та безпосередньо в контексті життєвого шляху М. Жука.

Розглянуто інтермедіальність як теоретичний конструкт, його формування, виявлення специфічних акцентів залежно від того, які саме мистецтва взаємодіють. У варіанті такої взаємодії, дотичній до предмета дослідження, спостережено виникнення нової властивості твору, сутність якої

визначається перекладом семантичного коду іншого виду мистецтва суто літературними засобами. Результатом інтермедіальної взаємодії є також особливе середовище, у якому стає можливим утілення пластичних і семантичних аспектів тих мистецтв, які взаємодіють.

Висвітлено фактори моделювання жанрових і стилістичних ознак, зокрема розрізнення вербальних і живописних картин як явищ мистецтва, їх поєднання та створення нового, баченого тільки автором результату; зіставлено технічно-матеріальний і семантико-досвідовий рівні взаємодії мистецтв. У межах інтермедіальності як напряму досліджень із неусталеними теоретичними засадами розглянуто літературознавчий тренд і спроби дослідників класифікувати інтермедіальні явища за різною кількістю рівнів таксонів і з різним ступенем успіху в практичному застосовуванні. У якості робочої обрано модель інтермедіального аналізу літературного твору в його взаємодії з нелітературним: визначення спільної для творів категорії аналізу; обрання спільного рівня аналізу; власне аналіз засобів, прийомів і технік іншого медіа в контексті особливостей літератури як виду мистецтва.

Охарактеризовано вплив часової парадигми, кола спілкування, зовнішніх впливів на малярську й письменницьку діяльність М. Жука; вплив на його творчість імпресіонізму та модернізму; чуттєвий і нематеріальний аспекти його літературних творів та їх ретрансляцію в живописі; впливи малярських і літературної шкіл. Від С. Виспянського й Ю. Магоффера митець перейняв прийоми розташування портретів на пишному, декорованому, багатому на орнаменти тлі, однак на початку 1930-х рр. із політичних міркувань відмовився від цього жанру, зосередившись на декоративному розписі кераміки.

Реалізація М. Жука як письменника була неповною, фрагментарною попри виражені творчі зв'язки з М. Коцюбинським, І. Франком, М. Грушевським, П. Тичиною, іншими видатними діячами української літератури. Свого часу письменник активно публікувався на сторінках «Літературно-наукового вістника» й «Української хати», видав збірку віршів.

Проте задуми багатотомових видань не були реалізовані.

У межах літературної школи М. Коцюбинського (у колі Грицька Григоренка, В. Леонтовича, М. Могілянського, М. Чернявського) М. Жук прийняв стильові доміанти імпресіонізму, деканонізацію народницьких настанов, зацікавився психологічним нюансуванням образу освіченої людини, використанням фабульних зміщень, потоку свідомості, деталізації. Установлено, що саме в імпресіонізмі виявилися виразні жанрові трансформації малої прози на основі інтермедіальних взаємодій, унаслідок чого постали новели-акції, новели-вираження, модифіковані синтетичні форми ескізів, етюдів, сюїт тощо.

Відповідно до засад теорії зустрічних течій О. Веселовського потрактовано позірну суперечність стильових уподобань М. Жука, зумовлену його причетністю до малярської школи С. Виспянського (постімпресіонізм) і до літературної школи М. Коцюбинського (імпресіонізм). Визначено, що відсутність виразного творчого конфлікту підкреслює цілісність творчої особистості автора й указує на необхідність дослідження стильових трансформацій у його літературній спадщині.

У другому розділі в межах інтермедіального підходу розглянуто жанрово-стильові трансформації лірики та малої прози М. Жука. Визначено творчі зв'язки поезії із живописом і музикою, домінування в ній символістської поетики над пластичними образами. У малій прозі встановлено розкутість авторської манери, стильову спорідненість із імпресіонізмом, виразний психологізм, схильність автора до розмивання жанрових меж.

Тяжіння віршування М. Жука до форми тематичних естетично цілісних циклів зіставлено з його малярськими триптихами, використанням схожих композиційних рішень у кількох подібних за змістом полотнах. Висловлене припущення, що негативна оцінка критикою перших публікацій поезій М. Жука зумовлена обмеженістю тем і схильністю до поширеного вже в той час символізму. Установлено, що в ранній поезії ліричний герой здебільшого

ідеалізує недосяжну кохану-королеву, а також переймається патріотичними сентенціями, які мають не народницьке, а ранньомодерністське походження й пов'язані з естетизацією України як категорії. Це привело до зменшення інтермедіального потенціалу поезій, тому зацентровано на нечастих випадках звернення до метафорики кольорів і пластичних образів як виявах художнього мислення живописця.

Тему кохання й еротичного захоплення М. Жук продовжив у першому в історії української поезії «Вінку сонетів» (публікація 1918 р.). З інтермедіального погляду простежено метафору жанрової форми в контексті практики багатого орнаментування портретів, що викликає смислові асоціації з образом лабіринту.

Установлено, що в поезіях 1920–1930-х рр., які виходили спорадично, автор схильний до збереження усталених жанрових форм. Це суперечить його практиці використання синтетичних і гібридних жанрових утворень із виразною ліризацією в малій прозі. Контекст раннього українського модернізму, орієнтація на психологізм, психоаналітичність, екзистенціалістську проблематику зумовили жанрово-стильові особливості фабульних новел та оповідань, новел-настроїв, мініатюр з ознаками жанрів, що походять із інших мистецтв: етюд, шкіца, ескізу, образка, замальовки, ноктюрна, акварелі. Для останньої групи узагальнювальним терміном може бути «етюд», що відображає інтермедіальну взаємодію живопису і літератури, однак аналіз змісту цих творів демонструє, що автор використовує його навіть щодо творів з ознаками притчі.

Сатирично-гумористичні оповідання М. Жука з більш традиційною сюжетно-фабульною композицією виявляють уміння автора відобразити точні й лаконічні реалістичні риси портрету. У них карикатуризація негативних персонажів реалізується завдяки правдивості та рельєфності зображення.

Загалом у малій прозі М. Жука постають негероїчні типи. У перипетіях їхніх життів для автора важливі передусім вияви людськості, а не їхній статус

«зайвої людини», який підкреслювався в сучасній йому літературній традиції. Мала проза автора чуттєва, розкута, сповнена діонісійства, еротизму, виводить на кін низку образів «нової жінки», часто поданих у психоаналітичному ключі («Дора», «Вона»). Спостережено, що прозаїк уникає детального портретування персонажів (що несподіване в контексті його малярських практик), обмежується окремими виразними деталями, які здатні передати емоції. Припущено, що це зумовлене зосередженням автора не на соціальних, а на психологічних аспектах подій.

Цей підхід М. Жука помічений також у побутово-психологічному нарисі «І. С. Нечуй-Левицький» і спогаді «Погасле світло», присвяченому життєвому шляху М. Коцюбинського. Обидва твори близькі до жанру портретного нарису та відбивають тяжіння автора до орнаментування тла, яке в першому творі складають деталі життя Києва початку ХХ ст., а в другому – своєрідний триптих інтермедіальних асоціацій-проекцій.

У 1920-х рр. М. Жук попри несприятливий політичний контекст продовжив експерименти з формами прози та сатиричними фабулами в жанрі літературної казки. Окремі з них вчасно побачили світ, але більшість лишилися в рукописах, часто ілюстрованих самим автором. Інтермедіальні взаємодії вплинули і на цей жанр, який М. Жук часто наближав до оповідання, новели, гуморески, п'єси, легенди. Взаємодія текстових і графічних компонентів планованих видань засвідчує гармонійність творчої особистості автора. Установлено на основі аналізу алюзій і підтекстів, що в більшості казок М. Жук виявляв проукраїнські та антиколоніальні політичні погляди, що пояснює причини їх неопублікування.

Підсумок головних спостережень дослідження вказує на принципову вагу видань творів, їх обігу в читацьких і літературно-критичних колах для розвитку письменницького таланту. Активні експерименти М. Жука з усталеними прозовими формами, його прагнення метафорично втілити традиційні поетичні жанри в пластичних образах, несподівані політичні алюзії та підтексти його казок засвідчують оригінальність літературної

спадщини М. Жука з виразними інтермедіальними рисами.

Припущено, що поширення досвіду вивчення творчості авторів, яка зазнала несприятливої видавничої долі, може розкрити нюанси розвитку літературного процесу України перших десятиліть ХХ ст. і дати можливість уявляти його ще більш різноманітним.

Ключові слова: інтермедіальність, автор, творчість, естетика, поетика, жанр, модифікація, епіка, імпресіонізм, модернізм.

ANNOTATION

Kvitsynska V. Intermedial modifications in the work of Mykhailo Zhuk. – Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

The dissertation for obtaining a scientific degree of the Doctor of Philosophy in the specialty 035 Philology. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the disclosure of the genre-style diversity of poetry and prose of Mykhailo Zhuk (1883–1964), due to the intermedial interaction of the figures of the writer and painter in the integral creative personality of the author.

As a result of the application of an intermedial approach and observations of the genre and stylistic features of the writer's literary creative heritage (poetry, including collections of poems and wreaths of sonnets, short prose, including stories "I was told: "Still young!", "Dora", "She", satire "By order of the governor", "Writer", fairy tales) for the first time it is considered comprehensively in the context of biography and contemporary cultural and artistic paradigms; it is correlated with the early modernist tendencies of Ukrainian literature.

The first section "Writer's (un)fulfillment of M. Zhuk as artist in the light of intermediality" identifies the leading factors in the transformation of genre and

stylistic features of a literary work, due to the interaction of different arts, from a theoretical point of view and directly in the context of M. Zhuk's life.

The intermediality is seen as a theoretical construct, its formulation, the appearance of specific accents lies in the background of the fact that the art itself is interconnected. In the variants of such interrelations, which are similar to the subject of preliminaries, it is cautioned by the denunciation of the new power to the creator, the day of such intercourse is due to the shifting of the semantic code of this kind of art, which is almost literary. As a result of intermedial interaction, there is also a special middle ground, in which an old man can soften the plastic and semantic aspects of the quiet of the arts, as interaction.

The factors of modeling genre and stylistic features are highlighted, in particular, the distinction between verbal and pictorial paintings as phenomena of art, their combination and creation of a new result, seen only by the author; the technical-material and semantic-experimental levels of interaction of arts are compared. Within intermediality as a direction of research with unsustainable theoretical principles, the literary trend and attempts of researchers to classify intermedial phenomena by different number of taxon levels and with different degrees of success in practical application are considered. The model of intermedia analysis of a literary work in its interaction with a non-literary one was chosen as a working one: definition of the category of analysis common to the works; selection of a common level of analysis; actually the analysis of means, receptions and techniques of other media in the context of features of literature as an art form.

The influence of the time paradigm, the circle of communication, external influences on the painting and writing activity of M. Zhuk is characterized; influence on his work of Impressionism and Modernism; sensory and intangible aspects of his literary works and their retransmission in painting; influences of painting and literary schools. From S. Wyspianski and J. Mehoffer, the artist adopted the techniques of arranging portraits on a lush, decorated, rich in ornaments background, but in the early 1930s for political reasons abandoned this genre, focusing on decorative ceramics.

The realization of M. Zhuk as a writer was incomplete, fragmentary, despite the expressed creative ties with M. Kotsiubynsky, I. Franko, M. Hrushevsky, P. Tychna, and other prominent figures of Ukrainian literature. At one time, the writer was actively published in the pages of the Literary-Scientific Bulletin and the Ukrainian House, and published a collection of poems. However, the plans of multi-volume publications were not completed.

Within the literary school of M. Kotsiubynsky (in the circle of Hrytsko Hryhorenko, V. Leontovych, M. Mohylyansky, M. Chernyavsky) M. Zhuk accepted the stylistic dominants of impressionism, decanonization of populist guidelines, became interested in the psychological nuance of the image of an educated man, the use of fable shifts, detailing. It is established that it was in impressionism that expressive genre transformations of short prose on the basis of intermedia interactions appeared, as a result of which short stories-actions, short stories-expressions, modified synthetic forms of sketches, sketches, suites, etc. appeared.

According to the principles of O. Veselovsky's theory of countercurrents, the apparent contradiction of M. Zhuk's stylistic preferences due to his involvement in S. Wyspianski's painting school (post-impressionism) and M. Kotsiubynsky's literary school (impressionism) was interpreted. It is determined that the absence of a clear creative conflict emphasizes the integrity of the author's creative personality and indicates the need to study stylistic transformations in his literary heritage.

In the second section, within the framework of the intermedia approach, genre-style transformations of M. Zhuk's lyrics and short prose are considered. The creative connections of poetry with painting and music, the dominance of symbolist poetics over plastic images in it are determined. In short prose the looseness of the author's manner, stylistic affinity with impressionism, expressive psychologism, the author's tendency to blur genre boundaries are established.

The tendency of M. Zhuk's poetry to the form of thematic aesthetically integral cycles is compared with his painting triptychs, the use of similar compositional solutions in several similar canvases. It has been suggested that the

negative evaluation of the first publications of M. Zhuk's poems by critics is due to the limited themes and tendency to symbolism already widespread at that time. It is established that in early poetry the lyrical hero mostly idealizes the unattainable beloved queen, and also cares about patriotic maxims that have not populist but early modernist origins and are related to the aestheticization of Ukraine as a category. This has led to a decrease in the intermedia potential of poetry, so the emphasis is on the infrequent use of metaphors of colors and plastic images as manifestations of artistic thinking of the painter.

M. Zhuk continued the theme of love and erotic admiration in the first in the history of Ukrainian poetry "Wreath of Sonnets" (published in 1918). From the intermedia point of view, the metaphor of the genre form is traced in the context of the practice of rich ornamentation of portraits, which evokes semantic associations with the image of the labyrinth.

It is established that in the poems of the 1920s and 1930s, which were published sporadically, the author tends to preserve established genre forms. This contradicts his practice of using synthetic and hybrid genre formations with expressive lyricization in short prose. The context of early Ukrainian modernism, focus on psychologism, psychoanalyticism, existentialist issues determined the genre and style features of fables and stories, short stories, miniatures with features of genres originating from other arts: different types of sketches, image, sketch watercolors. For the latter group, the general term may be "etude", which reflects the intermedia interaction of painting and literature, but the analysis of the content of these works shows that the author uses it even in relation to works with parable.

M. Zhuk's satirical and humorous stories with a more traditional plot composition reveal the author's ability to reflect the exact and laconic realistic features of the portrait. In them, the caricature of negative characters is realized due to the truthfulness and relief of the image.

In general, non-heroic types appear in M. Zhuk's short prose. In the vicissitudes of their lives, the author is important primarily manifestations of humanity, rather than their status of "superfluous man", which was emphasized in

his contemporary literary tradition. The author's short prose is sensual, unfettered, full of dionysianism, eroticism, and brings to an end a number of images of the “new woman”, often presented in a psychoanalytic way (“Dora”, “She”). It is observed that the prose writer avoids detailed portrayal of the characters (which is unexpected in the context of his painting practices), is limited to certain expressive details that are able to convey emotions. It is assumed that this is due to the author's focus not on social but on psychological aspects of events.

This approach of M. Zhuk is also noticed in the household psychological essay “I. S. Nechuy-Levytsky” and the memoir “Extinguished Light”, dedicated to the life of M. Kotsiubynsky. Both works are close to the genre of portrait essay and reflect the author's tendency to ornament the background, which in the first work are details of life in Kyiv in the early twentieth century, and in the second – a kind of triptych of intermedia associations-projections.

In the 1920s, despite the unfavorable political context, M. Zhuk continued to experiment with forms of prose and satirical plots in the genre of literary fairy tales. Some of them were published in time, but most remained in manuscripts, often illustrated by the author himself. Intermedial interactions also influenced this genre, which M. Zhuk often brought closer to short stories, humoresques, plays, and legends. The interaction of textual and graphic components of the planned publications testifies to the harmony of the author's creative personality. It is established on the basis of the analysis of allusions and subtexts that in most fairy tales M. Zhuk showed pro-Ukrainian and anti-colonial political views, which explains the reasons for their non-publication.

The result of the main observations of the study indicates the fundamental importance of publications of works, their circulation in readers and literary-critical circles for the development of writing talent. M. Zhuk's active experiments with established prose forms, his desire to metaphorically embody traditional poetic genres in plastic images, unexpected political allusions and subtexts of his tales testify to the originality of M. Zhuk's literary heritage with expressive intermediate features.

It is assumed that the dissemination of the experience of studying the works of authors who suffered an unfavorable publishing fate, may reveal the nuances of the literary process in Ukraine in the first decades of the twentieth century and give the opportunity to imagine it even more diverse.

Key words: intermediality, author, work, aesthetics, poetics, genre, modification, epic, impressionism, modernism.

Список публікацій здобувача

Публікація в періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку і Європейського Союзу

1. Квіцинська В. В. Самоусвідомлення нереалізованого письменницького таланту Михайла Жука в літературному процесі ХХ століття. *Science and Education a New Dimension. Philology*. Hungary. 2019. Вип. VII(55), № 189. С. 31–33. ISSN 2308-5258 (print) ISSN 2308-1996 (online).

Публікації в виданні, включеному до Переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»

2. Квіцинська В. В. Сецесійно-символістські орієнтації ранньої лірики М. Жука. *Літературознавчі студії*. 2015. Вип. 46. С. 159–165. ISSN 2520-6346.

3. Квіцинська В. В. Про полеміку з приводу оповідання «Дора» Михайла Жука, надруковану в «Літературно-науковому віснику». *Літературознавчі студії*. 2017. Вип. 1(1). С. 239–244. ISSN 2520-6346.

Публікації, у яких додатково відображено результати дослідження

4. Квіцинська В. В. Любовні зізнання в обрамленні вінка сонетів Михайла Жука. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Літературознавство*. 2015.

№ 43. С. 87–94. ISSN 2617-3247.

5. Квіцинська В. В. Чернігівський етап творчості Михайла Жука. *Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку*. Переяслав-Хмельницький, 2017. № 38. С. 430–433.

6. Квіцинська В. В. До витоків творчості Михайла Жука: традиції і новаторство. *Українська мова і література в школах України*. 2018. № 3(1). С. 25–27.

7. Квіцинська В. В. Проблема сприйняття особистості в оповіданні Михайла Жука «Мені казали: “Ще молодий!”». *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення та підходи. Міждисциплінарні перспективи*. Банська Бистриця ; Баку ; Ужгород ; Херсон ; Кривий Ріг, 2019. С. 199–201.